

SUGRAŽINTAS ISTORINIS
LIETUVIŲ TAUTOSAKOS
ARCHYVO PAVADINIMAS

LIETUVIŲ
TAUTOSAKOS
ARCHYVAS

2021 metais minint LR Seimo paskelbtus Archyvų metus – 100 metų sukaktį nuo Lietuvos Respublikos valstybės archyvo įkūrimo, prisimenant 1935 m. Kaune įkurtą Lietuvių tautosakos archyvą, veikusį iki 1939 m., kol buvo prijungtas prie Lituanistikos instituto, pageidavus darbuotojams ir pritarus Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Mokslo tarybai, dabartiniam LLTI padaliniiui – Lietuvių tautosakos rankraštynei – sugražintas jo istorinis pavadinimas Lietuvių tautosakos archyvas.

Okupacijos metais pavadinimas buvo pakeistas, vengiant sukauptų kolekcijų cenzūravimo, pateikiant jas kaip mokslininkų parankinę medžiagą, tačiau jis yra per siauras. Istorinis Lietuvių tautosakos archyvo pavadinimas aprėpia įvairius tautosakos užrašymo būdus (ne tik rankraštine, bet ir vaizdo bei garso medžiagą), taip

pat parodo didesnę, nacionalinę saugomų kolekcijų svarbą. Tautosakos archyvo skyriuje apsvarsčius Lietuvių tautosakos rankraštyno pavadinimo keitimą Lietuvių tautosakos archyvo pavadinimu, nutarta visiems įprastos rankraštinė rinkinių santrumpos LTR į LTA nekeisti. Ji daugybę kartų nurodyta daugiatomiuose LLTI leidžiamuose tautosakos šaltiniuose, tad ir toliau liks.

Sugražinus istorinį Lietuvių tautosakos archyvo pavadinimą, jis apims ne tik 1935–1939 m. Kaune veikusios įstaigos sukauptą, bet ir ankstesnę medžiagą – 1907 m. įkurtos Lietuvių mokslo draugijos, 1930 m. įkurtos Tautosakos komisijos fondus ir visą vėliau sukauptą medžiagą iki pat šių laikų. Lietuvių tautosakos rankraštyną pavadinus archyvu, rankraštyno reikšmė susiaurės, nuo šiol jis reikš tik vieną iš saugomų fondų (rankraštinis tautosakos rinkinys).

Austė Nakienė

TRYLIKTIETJI PROFESORIAUS
NORBERTO VĒLIAUS
SKAITYMAI

2021 m. gegužės 6 d. Lietuvių literatūros ir tautosakos institute vyko mokslinė konferencija „Prof. Norberto Vėliaus skaitymai (XIII): senovės baltų kultūra priešistorėje ir jos atspindžiai mitologijoje, tautosako-

je bei mene“ (toliau – Skaitymai). Konferencija buvo įtraukta į šių metų Lietuvių kalbos dienų minėjimo programą. Teminę konferencijos kryptį šiais metais daugiausia lėmė tai, kad Skaitymai buvo skirti kitos žymios mokslininkės Marijos Gimbutienės (1921–1994) gimimo šimtmečiui paminėti. Iš pirmo žvilgsnio toks dviejų asmenybių susiejimas vienos konferencijos rėmuose ir jos pavadinime gali atrodyti mechaniškas ir perteklinis. Vis dėlto tokia konferencijos rengėjų pasirinkta strategija buvo apgalvota ir pagrįsta. M. Gimbutienė ir N. Vėlius bei jų tyrimai pirmiausia simboliškai reprezentuoja XX a. istorinių kataklizmų nulemtas lituanistinės minties raidos trajektorijas, kai tiek išėivijos, tiek okupuotos Lietuvos mokslininkai, net ir atskirti geležinės uždangos, rinkosi nagrinėti savo problematika artimas ir nacionalinei tapatybei puoselėti tuomet egzistenciškai reikalingas temas. Tad savaime suprantama, kad tuomet, kai savo tyrimais pasaulyje jau pagarsėjusi M. Gimbutienė lankydavosi tėvynėje, viešus pokalbius su ja imdavosi vesti žymiausias to meto Lietuvos mitologas N. Vėlius¹. Profesorius parengė ir daugiau pranešimų bei publikacijų apie garsiąją tautietę². Ramunės Vėliuvienės atsiminimais, N. Vėlius konsultavosi pats ir konsultuodavo M. Gimbutienę

.....

- 1 „Pokalbis su archeologijos profesore Marija Alseikaite-Gimbutiene, įvykęs 1993 metų birželio mėnesį Lietuvos švietimo ir kultūros ministerijoje“, in: *Norbertas Vėlius*, Vilnius: Mintis, 1999, p. 346–362.
- 2 „Palytėjusi šimtmečius“ [N. Vėliaus pokalbis su M. Gimbutiene], *Europos lietuvis*, 1993, liepos 8, p. 3; Norbertas Vėlius. „Mitas, paverstas tikrove“, *Kauno diena*, 1995, sausio 28, p. 17; Norbertas Vėlius. „Baltų mitologija iš sakalo skrydžio“ [apie M. Gimbutienės tyrinėjimus], *Tautosakos darbai*, 1995, t. 3 (10), p. 11–21; Norbertas Vėlius. „Marija Gimbutas: The Investigator of Baltic Mythology“, *Journal of Indo-European Studies Monograph*, 17, Washington, D.C.: Institut for Study of Man, 1996, p. 181–190.

juos abu dominančiais senosios baltų pasaulėžiūros tyrimų klausimais, lydėdavo mokslininkę į Lietuvos bibliotekas bei archyvus ir padėdavo ten ieškoti reikalingos medžiagos. N. Vėliaus iniciatyva 1993 m. M. Gimbutienei buvo suteiktas Vytauto Didžiojo universiteto garbės daktarės vardas. Jos vardu pavadinta ir viena VDU Humanitarinių mokslų fakulteto, kuriame veikė N. Vėliaus pastangomis įkurta Etnologijos ir folkloristikos katedra, auditorija.

Šiųmetiniuose Skaitymuose dvi pirmosios konferencijos sesijos taip pat buvo skirtos iškiliosios tyrėjos, archeologės ir mitologės M. Gimbutienės asmenybei bei svarbesniems tyrimams pristatyti. Didelio susidomėjimo sulaukė asmeniniais ir šeimos prisiminimais paremti pasisakymai. Dailininkė R. Vėliuvienė apžvelgė N. Vėliaus ir M. Gimbutienės ilgametį bendravimą ir mokslinius kontaktus, akcentavo jų abiejų tyrimų svarbą Lietuvos dailininkų kūrybai, pasidalijo įspūdžiais iš savo kelionės į JAV, Kaliforniją, kur susipažino su M. Gimbutienės idėjų poveikiu Amerikos feministinio dvasingumo judėjimui. Prof. Ingė Lukšaitė, remdamasi gyvąja šeimos atmintimi, aptarė dviejų pusseserių – M. Gimbutienės ir M. Lukšienės – bendravimą. Senojo lietuvių tikėjimo bendruomenės „Romuva“ vyriausioji krivė Inija Trinkūnienė atskleidė, kaip M. Gimbutienės idėjos aktualizuojamos senojo lietuvių tikėjimo bendruomenės „Romuva“ kūrybinėje veikloje. Dr. Austė Nakienė apžvelgė LLTI Lietuvių tautosakos archyve saugomus M. Gimbutienės sudarytus tautosakos rinkinius. Sandė Trubiliatė pristatė dar vieną reikšmingą archivaliją – Vytauto Didžiojo karo muziejaus Archeologijos skyriuje saugomą M. Gimbutienės pildytą 1942 m. Reketės kapinyno (Kretingos raj.) kasinėjimų dienoraštį. Dr. Daiva Vaitkevičienė aptarė M. Gimbutienės mokslinei

veiklai svarbų moteriško bendrabūvio kontekstą – mokslininkės ryšį su šeima, ypač išryškindama santykius su mama Veronika Alseikiene. Habil. dr. Nijolė Laurinkienė apžvelgė pamatinės M. Gimbutienės archeomitologinės teorijos koncepcijos – Deivės religijos – sklaidą senojoje Europoje ir tokių religinių vaizdinių vėlyvesnės tautos klausimą.

Dvi vėlesnės konferencijos sesijos buvo skirtos įprastinei prof. N. Vėliaus skaitymų problematikai: pranešėjai gvildeno įvairius mitologinius ir tautosakinius vaizdinius, nagrinėjo įvairių folkloro žanrų medžiagą. Doktorantė Diana Plachovičiūtė aptarė tikėjimo metempsichoze atvejį – vartimą paukščiu ir jo atspindžius lietuvių tautosakoje. Dr. Marija Zavjalova pateikė itin plačią ir detalią nendrės mitologemos baltų tradicijoje apžvalgą. Dr. Dainius Razauskas, kaip visuomet brėždamas plačias komparatyvistines paraleles, aptarė *ledoko* mitinį vaizdinį. Prof. dr. Rimantas Balsys analizavo gaidžio ir vištos aukojimo mitologinę reikšmę sarginimo, laidotuvių ir atminų apeigose. Žmogaus gyvenimo temą, kaip lietuvių mįslių apie puodą alegoriją, savo pranešime

nagrinėjo dr. Aelita Kensminienė. Romantiškus partizanų ir tremtinių dainų aspektus analizavo dr. Austė Nakienė. Konferenciją užbaigė doktorantas Rokas Sinkevičius – jis nagrinėjo ugnies bei vandens priešybių jungtis latvių tautosakoje.

Koronaviruso sukelta pandemija pakoregavo daugelį mokslinių iniciatyvų. 2020 m. dėl neseniai prasidėjusio karantino ir bendro visuomenės pasimetimo Prof. N. Vėliaus skaitymai, nors planuoti, bet nebuvo surengti. Svarbu, kad akademinė bendruomenė gana greitai prisitaikė prie naujosios mūsų realybės ir perprato iki tol retai naudotus mokslinių idėjų nuotolinės sklaidos būdus. Prof. N. Vėliaus skaitymų rengėjai 2021 m. konferenciją jau suorganizavo nuotoliniu būdu. Nors ir trūko įprastinės bendruomeniškos diskusijų atmosferos Lietuvių literatūros ir tautosakos institute, bet, kita vertus, transliacija internetu leido tyrėjų mintims pasklisti plačiau. Tikėkimės, kad kitais metais Prof. N. Vėliaus skaitymai jau vyks įprastu būdu, o nuotolinės priemonės bus tik papildoma galimybė senųjų mitologinių vaizdinių ir jų tyrimų sklaidai.

Radoilė Racėnaitė